

NYÅRS- HÄLSNING 2003

Åren går allt fortare. Tänk att det redan är dags för ett nyårsbrev igen! Och just årsskiftet är ju ett tillfälle att stanna upp – och att titta både framåt och i backspegeln.

Under de senaste åren har träfrågorna upptagit en stor del av min tid och engagemang. Trots att Vinnovaprojektet Arkitektnätverket för Träbyggande avslutades vid halvårsskiftet har jag glädjande nog fortsatt uppdrag under 2003 på träområdet: Det fortsatta engagemanget i Träinformations redaktionskommitté och i Föreningen Svenskt Träs Byggplattform och sist, men verkligen inte minst, sekreterarskapet i juryn för Träpriset 2004.

I december beslutade regeringen att tillsätta en utredningsman för att ta fram underlag för en överenskommelse kring ett nationellt träbyggnadsprogram. Regeringen har också under det gångna året i ökande utsträckning framhållit den näringspolitiska och exportmässiga vikten av "design" och proklamerat år 2005 som ett "Designår". Dessa två regeringsinitiativ bådär gott för en samlad syn på frågor om design/arkitektur och träbyggande.

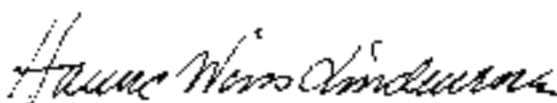
ArkForts, och därmed mitt, samarbete med utbildningsföretaget BFAB fortsätter även under 2003. Det är roligt, stimulerande och slitigt att arbeta med branschens kompetensutveckling: För att vara relevant krävs ju att man håller sig ajour med vad som sker såväl inom sektorn som i omvärlden.

Under 2003 genomförs EuroPan 7. Sverige deltar med tre tomter i Göteborg, Kristianstad och Helsingborg. I den svenska kommittén hoppas vi naturligtvis på att många unga utländska arkitekter ska välja att tävla på dessa tomter, samt att svenska arkitekter ska öka sitt tävlande utomlands.

Mitt samarbete med tidningen Byggindustrin fortsätter även under nästa år. Det är verkligen ett inspirerande uppdrag, om än tidvis frustrerande. Jag är både förväntansfull inför och hedrad över detta fortsatta förtroende.

Även i år samlar jag de tio krönikor jag under det gångna skrivit för tidningen Byggindustrin i en skrift och låter dem utgöra min Nyårshälsning. Denna gång har häftet kompletterats med de två ledare jag under hösten skrivit för tidningen Träinformation.

Med detta tackar jag för gott samarbete, trevliga kontakter mm under det gångna året – och hoppas på en fortsättning av detta under 2003!

Hanne Weiss Lindencrona

Innehåll

Krönikor Byggindustrin

Vision och verklighet	4
Mögel, möbler, mode	5
Designgeni och affärsman	6
En arkitektonisk bananrepublik!	7
Bygg bättre bostäder...	8
Från glapp till gap	9
Perspektiv på byggnader	10
Köpenhamns undre värld	11
Sifferkramarnas värdesystem	12
Land du designade...	13

Ledare Träinformation

Nej – stopp det handlar om trä	14
En massa trähus i stället för trä i massa...	15

Vision och verklighet

I backspegeln ser vi inte bara en felvänd utan även en förenklad bild av verkligheten. När man försöker beskriva tidigare epoker, är det de stora dragens historia man skriver. De små, irrationella men för vardagslivet kanske väl så väsentliga inslagen, försvinner på "historiens soptipp".

Jag har alltid varit fascinerad av lumpbodas, loppmarknader och antikvariat. Man kan ju se detta som ett "modern" förhållningssätt, att återanvända gamla prylar. Men jag tror också att detta fyller ett annat behov; att föra mig närmare människor från andra tider, andra kulturer och andra levnadsförhållanden. Jag blir en sorts voyeur, som använder prylarna som det nyckelhål, genom vilket jag tror mig se hur de tidigare ägarna levde och ordnade sin bostad, sitt liv.

Antikvariater är den överöverträffade källan till inspiration i detta avseende. Det härliga är, att man inte vet, förrän efteråt, vad man letade efter. Sinnet måste alltså vara totalt öppet om man ska finna det man inte visste att man sökte.

Ta till exempel *Hemmets prydnadsföremål – som vi gör själva* från 1933 som ingår i serien *Husmoderns Presentbok*. "I denna bok hittar NI, kära husmor, en riktig guldgruva av idéer och förslag att pryda Edert hem utan mycken möda, utan mycket penningutlägg, utan mycken tid och utan att Ni är särskilt handskicklig, slöjdkunnig eller målarbegåvad". Ja, så står det i förordet till denna bok som sedan ger illustrerade tips på ca 250 saker man kan göra själv: tygklädda tårtkartonger, överklädda tändsticksaskar, prydnadsföremål av kork, kuddar, klädda galgar, virkad prydnadshund... fantasin är ousinlig.

1933 är året då Hitler blir rikskansler, året efter Kreugerkraschen, två år efter "acceptera..." och tre år efter Stockholmsutställningen. Mitt i denna omstörtande tidsperiod ser ett förlag en marknad för en bok som inspirerar husmödrar att sitta och sy nåldynor.

Man också kan fundera kring hur dessa inredningstips kontrasterar mot de bostäder som byggdes då och tongivande arkitekters och möbelformgivares visioner. Professor Elias Cornell skriver i en artikel i *Den svenska historien* (1968) om hur de "mindre bemedlade familjerna" fann sig till rätta i 30-talets rationella bostäder: "Den stora enkelheten påminde dem alltför mycket om fattigdomens nödtvungna pinnstolsenkelhet dit de inte hade minsta lust att återvända". Och kanske är boken just ett uttryck för detta, ett folkligt avståndstagande från eller åtminstone en kraftig eftersläpning av aktuella trender.

Nu är det 2002! Året efter terrorattacken mot World Trade Center, två år efter den första e-handelskonkursen och tre år efter ett antal uppmärksammade nynazistiska illdåd. Eller annorlunda uttryckt: Ett år efter Bo01 och tre år efter H99.

Dagens marknad för gör-det-själva är onekligen något mindre "pysselinriktad". Behovet av hempynt kanske täcks in av nutidens uppsjö av butiker med heminredningsprylar.

Och så kan det ju faktiskt vara så, att den målgrupp som *Hemmets Presentbok* vände sig till numera är ganska begränsad. Frånvaron av husmödrar med sysselsättningsproblem är i dag påtaglig.

Mögel, möbler, mode

Jag minns ett uttryck från det programmatiska 1970-talet: Kan du förklara för ditt barn vad du arbetar med? Detta var ett inlägg i debatten mot den arbetsdelning som då fanns vid det löpande

bandet och för mer självstyrande enheter där arbetaren förstod och hade kontroll över hela processen. I dag och i byggbranschen bör frågan kanske formuleras som: Vågar du berätta för ditt barn att du arbetar i byggsektorn?

Byggsektorns eventuella förtroendekapital kan i dag ses som lika eroderat som den sandsten som klär sockeln på den Svarta Diamanten, Köpenhamns mest omskrivna nya prestigebyggnad 1999.

I tider av kris söker människan sig till de nära och trygga sammanhangen. Hemmet blir allt mer ombonat och mysigt, kjolarna längre. När nu broarna spricker, husen möglar och asfalten kokas via kartellreceptet kändes det således helt rätt att söka uppiggande tröst i möbelmässan i Älvsjö. Där visades det nyaste och trendigaste i inredning för hem och offentlig miljö.

Men hallå! Är det kartellbildning även på designområdet? Har alla designers och producenter gått in för att vi alla ska ha vita bylsiga soffor, där tvåsitsvarianten har en längd som en tidigare 3,5-sitssoffa? Trendigt, tidstypiskt, tråkigt!

Roligare var de, tyvärr ganska få, inslagen av kreativt nytänk i form och funktion. En ny design på en bokhylla, vackra, fiffiga små skåp, kluriga hallmöbler, soffbord som delvis kan bli sittyta, fåtöljer med utdragbart fotstöd, sittmöbelen i form av en trappa med stoppade plansteg...

... och textilerna: Det bubblade, veckade och kräppade sig, man såg genom fantasifullt klippta hål och gardiner hängandes "lager-på-lager", många med klar 50-talsinfluens. Roligt och inspirerande!

Att se på avant gardet på en möbelmässa är väl som att gå på modevisning på de stora modehusen. De flesta av oss kommer inte att köpa dessa "haute couture-möbler" – men de påverkar ändå konfektionen, de stora seriernas produktion framöver. Det innebär att vi kommer att få billigare omtolkningar eller transformationer, något mer anpassade till våra hem, våra plånböcker och det vardagsliv de flesta av oss lever.

Men på mässan visades även variationer på det sortiment som finns i vanliga möbelfärrer: En uppsjö av stilmöbelkopior, av mörka, blanka, brokiga möbler, nygamla mm som vi aldrig ser i hypade inredningsmagasin eller i arkitekters visionära illustrationer.

Skillnaden mellan (arkitekternas) vision och den verklighet de boende eftersträvar syns inte bara på mässor. Ett hastigt studiebesök i Södra Hammarbyhamnen häromsistens visade på samma fenomen. Vackra, tidstypiska stadsvillor med enorma fönsterytor, som gav god insyn i lägenheter där inredningen var mycket långt från designutbudet. Många hade valt att blockera för insyn genom de stora fönsterytorna med gardinarrangemang som knappast har funnits i något arkitektperspektiv.

Ja, detta med expert – kontra "folksmak" kan man ha många uppfattningar om. Men man kan konstatera, att det inom boendesektorn inte är kartan, det på pappret ertecknade, som gäller. Här är det verkligheten som råder – och den definieras utifrån människors strävan att göra bostaden till sitt hem.

Designgeni och affärsman

En affisch i svartvitt föreställande en rundhuvad herre med mörka glasögon finns i vart och vartannat skyltfönster i centrala Köpenhamn just nu. Med tanke på danskarnas förmåga till marknadsföring är jag inte i tvivel om, att samma syn möter oss i hela landet.

Personen, som trots trivselattributen rondör och pipa, inte ser såvärt gemytlig ut, är Arne Jacobsen, arkitekt och designer. Han föddes för hundra år sedan och det är det jubileet som firas.

Och han är onekligen värd att fira. Om man skulle utse århundradets design – dansk måste det utan tvekan bli "den fede". Det är väl nästan fråga om han inte skulle kvalificera även för ett nordiskt mästerskap, i hård konkurrens kanske med Alvar Aalto och Gunnar Asplund.

Efter arkitektexamen vann han 1929, tillsammans med studiekamraten Flemming Lassen, en dansk tävling om Framtidens Hus. Huset byggdes i samband med en stor bostadsutställning och var det första verkligt moderna huset i Danmark. Det var nästan demonstrativt modernt. Cirkelformat och med en spirallörelse i planen samt, givetvis, med en helikopterplatta på taket. Behöver jag tala om att huset var vitt? Till huset konstruerade han även en korgstol. Och så fortsatte han till sin död 1971 att rita hus, skulptera möbler och designa lampor, armaturer, bestick, ljusstakar mm.

Hans karriär är intressant på många sätt – och kan ge upphov till en mängd tankar och reflektioner. Ett axplock:

Vi kan få inblickar i olika designprocesser genom att se hur AJ skapar arkitektur respektive design. Byggnaderna är nitiskt genomritade in i minsta detalj. Vad gäller designprodukterna finns i bästa fall små, tidiga idéskisser. Utvecklingsarbetet utförde AJ själv, handgripligen, i nära samarbete med modellbyggare, hantverkare och tekniker och de ritningar som finns har producenterna oftast upprättat i ett senare skede.

Hans byggnader visar med stor tydlighet på att det ger ett ofantligt mervärde att ha en sammanhållen design på plan, utemiljö, byggnad och inredning. I dagens svenska byggverklighet byter man till och med husarkitekt flera gånger under processen. Alla har väl inte AJs kompetens att greppa hela skalan, kanske är det inte ens önskvärt. Men sätt då ihop team med bredare designkompetens som finns med hela vägen!

Vi kan också lära oss av AJ – historien att byggherrarna måste våga nytt och ha ork att rida ut opinionsstormarna. AJ konstaterar själv, att i stort sett alla hans hus och många möbler mm var utskällda från början. Nu är de ikoner.

Byggherrarna ja... Vi byggde för all del inte så mycket här, under andra världskriget. Men vi hade dock den judiske AJ här i Sverige som flykting under en rad år – då han redan var en stor man i Danmark. Att svenska beställare inte efterfrågade hans arkitektkompetens ledde visserligen till att han skapade en rad stiliga textilmönster med stiliserade blommotiv. Men det känns snopet att han inte fick tillfälle att lämna efter sig något mer bestående verk på svensk mark.

Designgeni och affärsman? Ja, när man läser om AJ är det uppenbart att han har sinne både för affärer och marknadsföring. Han har speciella metoder att spela ut de stora danska tidningarna mot varande om nyheter. Trots att han är blyg, är han inte rädd för att visa upp sina produkter, han kan övertyga och sälja.

I utställningen Evergreens og Nevergreens på Dansk Design Center visas förstås alla kända godbitar från hans hand – men även en lång rad produkter som inte slagit. Även genier kan alltså misslyckas. Och jag avslutar med detta som en tröst för alla oss vanliga dödliga.

En arkitektonisk bananrepublik!

Ja, Danmark har valt att markera sig på den arkitektoniska världskartan. Inget annat land har i sådan utsträckning undgått konkurrens från utlandet. Och vår självbild: att vi i Danmark har världens bästa arkitekter, motsvarar precis den danska navelskådande övervärderingen av oss själva. Det vi i själva verket är, är världsmästare i provinsiell självtillräcklighet och detta i en utsträckning som gör att vi uppfattas som ett skämt på den offentliga arkitekturarenan .

Ovanstående är direkt översatt citat från en ledare i danska Arkitekten Magasin i februari i år. Ord och inga visor, om man säger så.

Och då kom jag åter igen att tänka på danskarnas inställning till samarbete inom EuroPan.

EuroPan är sammanslutning av företrädare för arkitekt- och byggbranschen i det tjugotal europeiska länder, med syfte att arrangera idétävlingar för unga arkitekter under 40 år. För de unga, nåja yngre, arkitekterna är detta en möjlighet att etablera sig, att få svara för projektering och byggande av bostäder, gärna i andra länder än hemlandet. Byggherrarna får en mer allsidig belysning av frågeställningar och möjliga lösningar och kanske förmånen eller utmaningen att arbeta med utländska arkitekter.

Sverige var första nordiska land som deltog i EuroPan-samarbetet. Under i stort sett hela 1990-talet delade jag sekreterarskapet i den svenska delen av EuroPan med en vän och kollega och vi försökte på olika sätt propagera och verka för att få med våra grannländer. Finland har nu varit med i några omgångar. För kommande omgång planerar även Norge att ingå i samarbetet.

Men Danmark, mitt andra hemland, har hela tiden motstått alla inbjudningar om samarbete. Man har hänvisat till danska tävlingsregler, finansieringsproblem och till den något tungrodda franska byråkratin i det internationella sekretariatet m m.

Det förvånade mig alltid att den duktiga och självsäkra danska arkitektkåren inte grep chansen att mäta sig med arkitekter i övriga Europa. Under min tid i Danmark började jag emellertid anfäktas av den gnagande misstanken att man inte ville öppna för arkitekter från andra länder att få uppdrag på dansk mark. Den risken bedömdes tydligen som större än eventuella prestigevinster för unga danska arkitekter på utländsk mark.

Man kan tyvärr inte ens ursäkta danskarna med att man har dåliga erfarenheter av utländska arkitekters byggen. Man har helt enkelt inga erfarenheter. Trots att EUs inre marknad nu har fungerat i många år har inget utländskt arkitektkontor fått bygga i Köpenhamn, och i hela landet kan exemplen räknas på ena handens fingrar. Bakgrunden till ledaren är det senaste i raden av uppmärksammade projektstopp: Den nya regeringens beslut att inte låta uppföra det Riksarkiv i Ørestaden som det tyska arkitektkontoret Benisch & Partners projekterat efter tävlingsvinst 1997.

Med sorg i hjärtat konstaterar jag att den citerade ledaren stöder min teori att den danska tveksamheten till EuroPan kan hänföras även till en allmän kårprotektionism samt vara ännu ett uttryck för ett danskt avståndstagande från "det fremmede"?

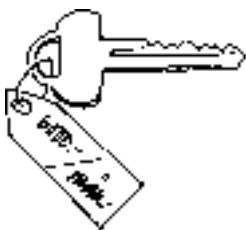
Bygg bättre billigare bostäder...

Är det inte skamligt att:

- vi som ett av de rikaste länderna i världshistorien och i den längsta högkonjunkturen i mannaminne har en bostadsproduktion som halverats i förhållande till 80-talets lågkonjunktur och med en tredjedel av 70-talets.
- huvudstaden inte haft en nämnvärd ökning av bostadsbeståndet under den senaste 15-årsperioden.
- allmännyttans lägenheter säljs ut, under den största bostadsbristen sedan 60-talet.
- arkitekterna i stort sett ignorerar det alldeles vanliga bostadsbyggandet.

Detta är inte, som man kunde förledas att tro, ett epitafium över den svenska bostadspolitiken eller en lägesbeskrivning över bostadssituationen i Stockholm. Det är ett utdrag ur en beskrivning av den danska situationen från en ledare i danska Arkitekten Magasin 09/02.

I denna dystra situation tog ett danskt fastighetsbolag förra året initiativet till en arkitekttävling. Syftet var att... ”bidra med bostäder som är upplevelserika, (fram)tidsenliga och som kan hyras ut med låg hyra... att etablera en hyresbostad på andra villkor än de traditionella och att dessutom få större rumsliga kvaliteter.” Tävlingsmotto var Bedre Billigere Boliger, 3 x B. Priskriteriet angavs i form av en produktionskostnad som låg på cirka hälften av den normala. Tävlingen avgjordes i vintras. I niomannajuryen fanns fem arkitekter.

I Sverige pågår bedömningsarbetet i en entreprenadtävling, utlyst av SABO på uppdrag av åtta medlemsföretag i stockholmsregionen. Syftet är här att få fram lägenheter som människor med normala inkomster har råd att hyra, förtydligat som max. 1 100 kr/m² och år eller max 6 000 kr/månad för en tvårumslägenhet på 65 m². Kvaliteten ska vara sådan att bostadsföretagen har råd att äga och förvalta dem långsiktigt.

Efter en kvalificeringsomgång har tio entreprenadföretag fått möjlighet att delta i det andra stegets parallella uppdrag. Man kan konstatera att frågor om gestaltning och boendekvaliteter inte är bärande utgångspunkter för tävlingen. Och det finns endast en arkitekt bland de elva personerna i juryen.

I Danmark en arkitekttävling. I Sverige en entreprenadtävling. Varför blir jag inte förvånad?

Som den dansksvenska jag är, är jag förstas övertygad om att en ”cross over” av ovan nämnda tävlingar hade varit ytterst fruktbart. Tänk er en tävling där den danska experimentlustan avseende arkitektonisk kvalitet och bostadsfunktionell utveckling paras med den svenska ekonomiska ansatsen, den genomtänkta, seriösa, relevanta och trovärdiga.

Förhoppningen finns fortfarande att de entreprenörer som deltar i SABO-tävlingen kopplat ihop sig med goda arkitekter och att utformnings- och boendekvalitetsfrågorna får en stor tyngd i juryarbetet. För talar vi om minskade hyror är kanske en effektivisering av lägenhetsytan ett av de viktigaste instrumenten. Och om detta inte ska ske till priset av försämrad boendefunktion eller på bekostnad av skönhet och trivsel i bostaden, byggnaden och boendemiljön – ja, då krävs ett gott och omsorgsfullt arkitektarbete.

Från glapp till gap

”Varför används inte den kunskap och beprövade erfarenhet som finns i större utsträckning i dagens byggande”. Denna ytterst relevanta fråga var utgångspunkt för en av den statliga Bygghögskolekommisionens fem utfrågningar med byggsektorns olika aktörer. Och jag tycker den frågan om kunskapens tillkomst, spridning och mottagande är en intressant utgångspunkt för hängmattetankar i sommarvärmen.

Skälet till kommissionens bildande antar jag att läsaren av BIN är pinsamt medveten om. Dess uppgift är att föreslå åtgärder som syftar till att främja konkurrensen, motverka konkurrensbegränsningar och andra etiskt dubiösa tilltag samt att hålla nere byggkostnaderna och höja kvaliteten i sektorn. Det är intressant att kommissionen i det sammanhanget ser att ”kunskap” har en viktig roll.

Hur ser då den framtida kunskapskedjan ut? I den nya forskningspolitiken är byggfrågorna inget prioriterat område – om man inte kan förklara dem i miljödress. Bygghögskoleinstitut och Bygghögskolekommision är nerlagda. Den ensidiga satsningen på universitets- och högskoleforskning är knappast gynnsam för den tvärfacklighet och probleminriktning som kännetecknar sektorns behov.

Till denna förändringsbild kan läggas det faktum att även mottagarna av och systemet för spridning av forskningsresultaten i viss mån har ändrats genom 90-talets avregleringar. av regelverken. Tidigare var mottagarna av forskningen i stor utsträckning myndigheter och kommuner och spridningen till sektorn skedde i form av lagar, normer, förordningar handböcker mm.

Jag arbetade med forskningspolitiska och bygghögskolefrågor på bostadsdepartementet under första hälften av 80-talet. Jag minns hätska utfall från mångt byggsektororgan mot bygghögskoleforskningen som man tyckte gav fel svar på fel frågor. Forskningspolitiken riktades därför successivt in mot att stödja samfinansiering med branschen – en rad samarbetsavtal upprättades med olika branschorgan. Både entreprenörernas SBUF och arkitekternas Arkus är resultatet av detta samarbete.

Den statliga forskningspolitiken förutsätter att näringslivet/industrin initierar och svarar för den forskning man anser kommersiellt angelägen. Och det är ju i sig ingen orimlig tanke. Men som det ser ut i dag finns det stor risk att den nya forskningspolitiska kartan leder till en polariserad kunskapsutveckling på byggområdet. Vi får en stark akademisering av den statligt finansierade forskningen och en näringslivsforskning som närmar sig produktutvecklingen.

Och allt detta behövs givetvis. Men det vi nu ser är att det som man tidigare kunde kalla ett glapp mellan forskning och praktik blir ett svåröverbryggt gap. Det är ett ansvar för såväl staten som branschen att söka konstruktiva former för att stärka implementeringsledet, gränssnittet mellan forskning och praktik. Och där handlar det mycket om att på ett målinriktat sätt ställa samman existerande kunskap för byggsektorns praktiker.

Jag är medveten om, att detta inte är hela svaret på krönikans inledande fråga. En del av svaret ligger givetvis i branschorganens och företagens uppfattning om värdet av forskning och bristen på affärsmässiga strategier för kunskapsutveckling och kunskapsförvaltning.

Men se, det är en annan saga.

Perspektiv på byggnader

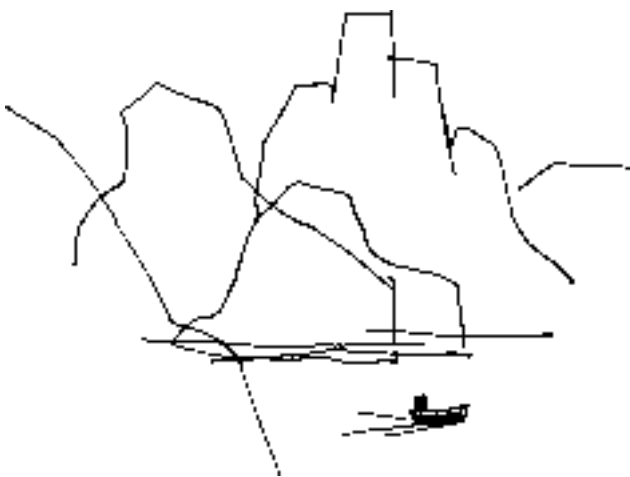
Nu har du, kära läsare, i krönika efter krönika drabbats av mina kärleksförklaringar till hus, rum, möbler, bebyggelsemiljöer, parker m fl av människan skapade element. Naturlyrisk panegyrik har jag inte i nämnvärd utsträckning ägnat mig åt. Så låt mig nu förvåna dig, med att berätta om min euforiska intryck från en kort augustivistelse i Ilulissat, vid Discobukten på Grönlands västra kust – ca en timmes flygning norr om polcirkeln.

Det är där de flyter, dessa fascinerande isberg som med öronbedövande dån kalvat från inlandsisen. De bildar ett oändligt och ständigt föränderligt, gnistrande landskap. Discobuktens vida horisont och den klara, höga luften gör det svårt med avståndsbedömningen och därmed skalförhållandena. Är det en säl där framför det mjukt rundade isberget? Nej visst, det är ju ett fartyg. Fanns det där taggiga berget här när vi gick och la oss? Ja, nu känner jag igen det – det har bara vridit sig med strömmen. Och det som man först tror är en kompakt isbergsmur visar sig plötsligt, efter något dygn, bestå av många berg som ligger på stort avstånd från varandra – i djupled. Och det där bergets skarpa kant fanns inte nyss – det är brottytan efter ett stor stycke som dånande och i ultrarapid knäcktes av från moderberget.

Och när du åker med de små knallröda fiskebåtarna bland de gigantiska bergen, då känns verkligen höjd- och längdskalan i hela kroppen – och med en skräckblandad förtjusning registrerar du din egen litenhet och bergens storhet. Och den hissande känslan av havets djup, som ju måste vara minst nio gånger den synliga isbergshöjden ovan vattenytan! Och där, på nära håll, ser du de olika issorterna som berget består av, du ser grottor, hålrum, räfflor och sprickor. Och att det finns så många nyanser av vitt! Du hänförs av färgskalor i vitt, blått och intensiv turkos. I fågelperspektivet, från helikoptern, får du uppfattning om isbergens "tak", deras struktur och utbredning.

Innan vi åkte mailade jag till tekniska kontoret i Ilulissat med förfrågan om det var något jag som arkitekt särskilt borde titta på i stan. Min man, som varit där förr, konstaterade rätt att där finns inget arkitektoniskt intressant i staden. Motvilligt måste jag medge att han i princip hade rätt. Huvudintrycket präglas av tillfälligt om-, till- och påbyggda, samt illa underhållna träkåkar i illande skarpa färger osystematiskt utspridda i sluttningen mot isbergsbukten. Affärer och kommersiella verksamheter i plåtlador. Mellan husen stora, skabbiga hundburar kvar från tiden innan kopplingskrav infördes för stadens 6000 dygnetruntylande grönländshundar för snart 30 år sedan.

Kan det vara så, att arkitekturen i trakter där naturen och naturkrafterna är så överväldigande inte "behövs" på samma sätt som i regioner där människan redan gjort starkt intrång. Att människan inser sin litenhet i skapandeprocessen

och att det som skapas här och nu aldrig kan mäta sig med det som naturfenomenen frambringade för mångmiljontals år sedan?

Vara hur det vill med detta – men det är nyttigt att få perspektiv på sina fäblesses.

Köpenhamns undre värld

”I tidigare okänd utsträckning har dagsljuset förts in i rummen genom de karakteristiska prismorna, som sticker upp över ytan, och i vilka det har lagts in ett sk böhmiskt prismasystem, som fångar ljuset och för övrigt skapar den bästa tänkbara utsmyckning med regnbågar på de stora väggytorna”.

Denna långa och något omständliga mening är ett citat från en artikel av Henrik Sten Möller, Politikens outröttlige arkitekturskribent. Det han så hänfört och sofistikerat beskriver är de köpenhamnska Metrostationerna, gestaltade av KHRAS Arkitekter. Det är vackra, konsekventa offentliga rum i glas, stål, granit och betong, ca 20 meter under gatunivån.

Den formella invigningen av Metrons första etapp sker nu, den 19 oktober – av Dronningen förstås – hennes förmodligen både första och sista kontakt med det transportmedlet!

Man kan tycka att det är anmärkningsvärt att Köpenhamn först nu får en Metro. Rimligen är ett tungt vägande skäl att grundförhållandena är minst sagt besvärande. Möjligen har det också funnits en motvilja mot de stora ingrepp som tunnelbyggande i tidigare tiders teknik medförde i stadsmiljön – kanske såg man rentav Stockholms cityomvandling som ett avskräckande exempel.

Men nu har trafik- och teknikutvecklingen gjort det både möjligt och nödvändigt med denna utbyggnad. Andelen arbetsresor med kollektivtrafik i Köpenhamn är 20%, den lägsta bland Europas största städer. Motsvarande siffra för Stockholm, som toppar listan, är 57%. Teknikutvecklingen, ja den finns väl beskriven i BIN 29/2002, så den behöver jag inte upprepa. Sammanfattningsvis kan man konstatera att den lett till att Metron går under Köpenhamns hjärta – och att detta skett utan egentlig åverkan på den befintliga stadsväven.

Metron, som är fullt utbyggd ca 2006, kommer att vara fullautomatisk och förarlös. Därmed kan man uppnå en turtäthet på 1,5 min samt att avgångstiderna i 98% av fallen sker på tid... Närmast utopiska kvaliteter för en Stockholms T-baneresenär.

Trygghet och säkerhet är viktiga mål – det gäller även vid utformningen av stationerna. Och då är ljuset viktigt. Stationerna har därför utformats som stora rum utan dolda hörn och med dagsljus på de djupt liggande perrongerna. Mellan perrongen och spåren finns glasdörrar som inte öppnas förrän tågen stannat vid stationen.

Efter detta möte med den danska Metron kändes det lite dystert att komma tillbaka till den stockholmska T-baneverkligheten. Dessa stationer, förebildliga vid sin tillkomst, många av dem fortfarande mycket stiliga, är snuskiga och illa sköta. Perrongvakter har den gångna helgen brutalt slagits ner, en yngling har kastats ner på spåret...

Är framtiden även här inglasning av perrongen och videoövervakning enligt dansk modell? Eller- om vi har tilltro till värdet av den goda utformningen- ökad takt i den pågående ombyggnaden/ uppfräschningen av stationerna i kombination med kraftigt ökad städbudget och – i värsta fall – flera vakter.

Sifferkramarnas värdesystem

I en artikel i danska Arkitekten analyserar chefen för Byggeriets Evaluerings Center (BEC) begreppet "värde". Frågeställningen är relevant, eftersom BEC, som bildades 2002, är ett resultat av den tidigare regeringens initiativ Projekt Hus vars målsättning angavs som dubbelt värde till halva priset – en slogan som snarare gav byggsektorn krupp eftersom det de facto innebar en fyrfaldig ökning av effektiviteten i sektorn. (se Krönika i BIN 25-00)

I artikeln konstateras att begreppet "värde" kan tolkas på olika sätt: Arkitekten talar om arkitektonisk och byggnadstekniskt värde, byggherren om investeringsvärdet eller nyttovärdet för brukaren, entreprenören om entreprenadkontraktets värde i kronor och ören eller på projektets värde i marknadsföringen. Men värdebegreppet är också relativt och bestämt av den värderandes egna normer och tidpunkten för värderingen.

Knepigt alltså. Man kan ju inte visa om man uppfyller en målsättning om man inte kan precisera dess innebörd. Resonemanget går därför vidare. Värdetillväxten, uttolkat som den ekonomiska värdeökning som sker i byggprocessen, dvs skillnaden mellan den färdiga byggnadens marknadspris och omkostnaden för byggvarorna, är då det begrepp författaren väljer. Och eftersom man i ekonomisk teori definierar värdetillväxt som produktiviteten i insatsen av arbetskraft och kapital, så har författaren, den tidigare chefsekonomen på Danske Entreprenører raskt lett läsaren till ett begrepp byggsektorn känner sig komfortabel med: produktivitet.

Ökad produktivitet handlar således om att öka värdetillväxten i bebyggelsen. Det kan, enligt författaren, ske genom att öka priset på den färdiga produkten, genom prispress på eller effektivare utnyttjande av produktionsfaktorerna eller genom en kombination av samtliga dessa åtgärder.

Han anger tre olika skolor vad avser synen på produktionsökning. Värdeskolan – som vill skapa mervärde för kunden, processkolan – som vill industrialisera byggprocessen och 60-talsskolan – som satsar på upprepningseffekter och massproduktion. Valet av strategi för den ökade produktiviteten är avgörande för hur den danska byggsektorn kommer att utvecklas. Processvägen, som är den man främst diskuterar torde, måste enligt författaren, kombineras med mera värdebaserade förhållningssätt.

Min tolkning av artikeln är, att BEC ser produktivitetsökning genom Lean Production kryddat med lite "värdediskussion" som lösningen på de danska effektivitetsproblemen i byggsektorn. Samt att värdet är de arkitektoniska, kulturella, statusmässiga eller andra "mervärden" kunden är beredd att betala för.

Och därmed har "sifferkramarna" lyckats prissätta värdet i det aktuella objektet. Och visst känner vi igen detta från den svenska diskussionen om branding, livsstilsboende mm.

Det är väl inte i sig så konstigt att byggandets parter ser de enskilda objekten som målet. Men detta perspektiv måste givetvis, enligt min personliga värdeuppfattning, mötas av och nötas mot en helhetssynens värderingar som är mer existentiella, verkar över tid och rör hela byggnadskulturen. Och då talar vi om ett ansvar som samhället – läs stat och kommun – måste inse, vara beredd att ta och rusta sig för.

Land du designade...

En Designriksdag har avhållits på Skeppsholmen i Stockholm. Den ideella föreningen Svensk Form hade inbjudit ett hundratal personer att delta. Talman var prinsessan Christina, fru Magnuson. De inbjudna 18 talarna talade 10 min. var om Design i ... (hjärnan, politiken, trafiken, upphandlingen, styrelsen osv). De hade också lämnat in var sin motion.

I grunden känner jag mig ganska tveksam till det närmast postmoderna sättet att ta demokratiska symboler, dränera dem på deras betydelse och lekfullt, eller parodiskt, sätta ihop dem till någons sorts artefakt. Men vara hur det vill med detta – det var en oerhört inspirerande och upplyftande dag vi "riksdagsmän" bjöds på.

Bakgrunden är att Svensk Form i år fått regeringens uppdrag att främja form- och designfrågor och att Sverige ska satsa på Design som utvecklingskraft i näringsliv och offentlig verksamhet. Och se, Göran Persson nämnde ordet design åtminstone fyra gånger i årets regeringsförklaring. Näringsdepartementet har även fått ett ansvar för designfrågorna. Chef för detta superdepartement är Leif Pagrotsky, en minister med uttalat designintresse. Detta måste väl innebära att designfrågorna får en framskjuten plats i närings- och regionalpolitiken. Yippee!!!

Och strax drömmer jag om de möjligheter detta kan ge för den fortsatta utvecklingen på träbyggnadsområdet. En analys av insatser och resultat av det nyligen avslutade Trä- & byggprogrammet har presenterats i dagarna. Trots att utvärderingen är övervägande positiv konstateras att mycket återstår innan vi når det långsiktiga målet att "Trä är ett naturligt och konkurrenskraftigt material i byggandet". För att nå dit föreslås bl a att förutsättningarna för en gynnsam marknadsutveckling utvecklas tillsammans med beställare och arkitekter. Och detta är utvärderingens enda uttalade koppling till arkitektur- och designområdet.

Men det finns så många fler sätt att koppla ett "designtänk" till träutvecklingen. Vi måste sluta exportera plank och köpa tillbaka dessa dyrt som förädlade träprodukter för byggsektorns behov. Vi måste givetvis själva producera halvfabrikat, element, komponenter och byggsystem. Och om dessa produkter ska bli konkurrenskraftiga på hemmamarknaden – och kanske rentav bli en exportvara – krävs det god design.

Och då räcker det inte att se design som en "styling", en form man adderar till produkten efter det att utvecklingsprocessen är avslutad. Designen måste ses som en process – som en integrerad del av eller rentav en förutsättning för produktutvecklingen. Det är en stor pedagogisk uppgift att frigöra designbegreppet från finkulturstämpeln, som innebär att det förknippas med prydnads – snarare än med bruksföremål och med prylar snarare än processer och tjänster.

Låt en sådan vidare designsyn präglade det nationella trä(byggnads)program som riksdagen beställt av regeringen, så att vi framöver kommer att tala om ett Trä- och designprogram. Och använd detta program som ett närings- och regionalpolitiskt intressant "case", som kan utgöra ett konkret pilot- och demonstrationsprojekt under det proklamerade Designåret 2005.

Nej stopp – Det handlar om trä

Enplansvillor i trä, utströdda i terrängen. Vingligt om-, till- och påbyggda. Ganska så illa underhållna. Inemellan något större byggnader, hallar, ibland i trä, ibland i plåt. Allt i bjärt färgskala så långt från allt mitt öga och sinnen lärt sig uppskatta: kall turkos, skarpt skärt och lila, illande grön, intensivblå.

Det är Ilulissat, den lilla staden vid Discobukten på Grönlands västra kust, en timmes flygning norr om polcirkeln. Det är samhället som bebos av 10 000 själar, som det står i guideboken, varav 6 000 hundar. Det är ingen vacker stad – det kan man inte med bästa vilja i världen påstå. Men om man vänder staden ryggen, så ser man det som måste vara en av världens mest storslagna vyer – i den oändliga bukten flyter isbergen dessa helt fascinerande... Nej, Stopp! Nu ska det handla om trä! Och mötet med Ilulissat väckte onekligen många trätankar.

Den första är att man faktiskt bygger trähus i en region, ja faktiskt en kontinent, där det inte växer träd! Och i en trakt där de klimatologiska påfrestningarna på husen torde vara extremt stora. Samma fenomen ser man i Longyearbyn på Svalbard – men där kan man ju möjligen följa spåren tillbaka till en norsk byggnadstradition. Men Grönland med sin koppling till korsvirkes- och tegelhusens Danmark? Jag vill förstås gärna tolka det så, att trähuset helt enkelt vunnit kampen genom att man insett att det totalt och över tid är det bästa alternativet.

Den andra reflektionen är att trähus inte automatiskt blir vackra. Träet är inte behäftat med en inneboende skönhet som liksom spiller över på träprodukterna. Träet är inte impregnerat mot fulhet. Så alla vi som tror på trä som ett modernt och konkurrenskraftigt byggnadsmaterial, måste utöka vår argumentationsarsenal och bannlysa det ibland nästan religiösa tonfallet då vi argumenterar för trä – att det besitter en upphöjd godhet. Därmed inte sagt att inte trä är ett underbart material att arbeta med – och bygga i. Vi har hela vår träbyggnadsförtids tradition i ryggen – förhoppningsvis som stöd och inspiration snarare än som hämsko på kreativiteten. Men råvaran trä måste, liksom alla råvaror, förädlas. Och självklart är det de förädlade produkterna som ska utvecklas och marknadsföras på ett professionellt och vederhäftigt sätt.

Så om man vill marknadsföra trä som byggnadsmaterial är det helt nödvändigt att satsa på god design – om man inte tänker närma sig marknader med helt andra estetiska referensramar, förstås. Och då handlar det om formgivning av de enskilda komponenterna och av helheten – byggnaden, dvs insatser som måste ske i samarbete med industridesigners, och arkitekter.

Och kanske måste träbranschen våga ha ett mindre totalitärt synsätt på trä i byggandet och kanske på vad ett trähus är. Det handlar inte om hur mycket trä som ingår i det enskilda huset. Om man har en långsiktig målsättning att öka användningen av trä i byggandet måste man stödja en produktutveckling som gör det möjligt att använda trä i många typer av objekt och med varierande uttrycksätt: Trä som tradition och framtid, som high- och low-tech, som synligt eller osynligt, som bärande och/eller buret. Värderingen av trähuset måste med andra ord vara kvalitativ och utgå från var trä "gör sig bäst" i det enskilda fallet och innebära att man öppet välkomnar den goda samverkan med andra material.

"Less" i det enskilda fallet blir då troligen "more" totalt sett och över tid.

En massa trähus i stället för trä i massa...

Liggstimmerhuset; stockens längd maximerade rumsmåtten, en sorts organisk modulisering. Med restimmertekniken som utvecklades i mitten av 1800-talet kom man förbi stocklängdens begränsning. Sedan, vid 1900-talets början, skulle träåtgången minimeras, och vi fick regelverksbyggandet, det lätta träbyggandet som också gav möjlighet till industriell produktion.

Men nu handlar det om att använda mycket trä, och trä som kanske inte är "av bästa virke". Och i det perspektivet är de senaste årens satsning på utveckling av ett massivträbyggandet mycket logisk. Så med lim eller skruv fogas nu bräder, plank och reglar samman till skivor som kan användas till ytterväggar, bjälklag, tak och innerväggar...

Jag måste erkänna att jag inledningsvis var ganska tveksam till denna metod. Kvantitet i stället för kvalitet. Konstruktionsmässig överdimensionering av säkerhetsskäl i stället för välkalkylerad, slimmad, "lean construction". Risk för töntstämpel och knätofsvarning...

Vägen till omvändelse gick genom öga, lustcentrum och intellekt – i nu nämnd ordning.

En studieresa 1998 till träbyggnadsregionen i trakten där Schweiz, Österrike, Liechtenstein och Tyskland möts öppnade mina ögon och väcktes min lust för de intressanta arkitektoniska möjligheterna: de rena rumsavgränsningarna, avsaknaden av visuellt buller i form lister och abrupta materialmöten. Och precisionen: här talar vi 0-tolerans! Men det kanske viktigaste av allt: det visade på möjligheten att åstadkomma en god, pastischfri träarkitektur. Och kan schweizarna bygga trähus som förefaller kemiskt fria från influenser från joddlarvillorna vore det väl skam om inte vi i Sverige också kan utveckla träarkitekturspår som förhåller sig rimligt fritt till vår träbyggnadstradition. Att denna resa påbörjats, framgår förhoppningsvis av detta nummer av Träinformation.

Massivträkonstruktionerna är ju fiffiga, eftersom man kan använda konstruktionen som ytskikt i väggar, innertak, golv. Tänk att kunna spika upp tavlor och flytta lampor utan bormaskin och utan att behöva plugga i ett jättehål efteråt. Men samtidigt – varning igen: Att det går att visa träet, innebär inte att man måste... Tyvärr ser man lite för många objekt där man är så lycklig över att kunna visa träet, att man gör det överallt.

Byggsektorn har i allmänhetens ögon, och kanske också i egna, ett minst sagt skamfilat rykte. Olika aktörer skyller på varandra, utredningar tillsätts, rättsprocesser inleds. Vi kan inte bygga bostäder till priser som flertalet bostads-sökande kan betala. Sektorn har, bortsett från vad gäller arkitektutbildningen, helt tappat sin dragningskraft på ungdomen och vi har en byggnadsarbetskår som förgubbas... Sektorn kanske behöver en "time out" som skulle ge oss rådrudd, möjligheter att tänka om – och tänka nytt.

Eller så satsar vi på träbyggandet som ett pilotbyggande, en oslagbar möjlighet till rehabilitering av byggandets renommé. Det lämpar sig ytterligt väl för en industriell produktion i fabrik där det är arbetsmiljön är bättre och där produkterna kan kontrolleras med de industriella processernas kvalitetssystem. På bygget sker den kvalificerade "hopfogningen" av de prefabricerade elementen eller volymerna. Med goda och väl genomtänkta byggsystem och en god logistik i kedjan från fabrik till byggplats borde det vara möjligt att leverera högkvalitativa produkter till bygget och sammanfoga dessa professionellt, effektivt och med gott väderskydd.

Så kan träbyggandet komma att fungera som en ekonomisk, samt kvalitets- och miljömässig bench-marking för resten av byggsektorn!

Året som gått...

Vinnovaprojektet Arkitektnätverket för Träbyggande som inleddes sommaren 2000 avslutades vid halvårsskiftet 2002. Innan dess genomförde vi bl a en fyra-dagarsresa "Bottenviken runt". Vi började i Umeå och bussade oss till Oulo/Uleåborg. Studieobjekten varierade från industribesök till byggda objekt, från broar till byggnader och från dåtid till nutid, nästan framtid. I juni hade vi "release" på nätverkets hemsida www.wood-web.info. Besök den! Nätverket och Lövträinstitutet genomförde under hösten ett gemensamt seminarium för arkitekter och inredningsarkitekter.

Inom ramen för Arkitektnätverket har stöd lämnats för ett parallellprojekteringsprojekt som syftar till att "rita om" och kostnadsberäkna ett redan projekterat betonghus för ett utförande i massivträ. Projektet, som utförts av AIX Arkitekter AB, avser flervånings flerbostadshus i första hand för stockholmsförorten Hagsätra. Det är nu bara att hoppas att byggherren Riksbyggen, ska ha modet att låta byggnaderna uppföras i trä.

Således ett formellt avslutat Vinnovaprojekt. Men hur avslutar man ett personligt engagemang. Och hur kan man efter två års intensiv, kontaktbyggande verksamhet plötsligt "sluta finnas" för omvärldskontakter. Svaret är förstås, att det går inte – speciellt som det personliga intresset för träbyggandsfrågorna blivit allt starkare. Så det har blivit ganska många obetalda "konsulttimmar" på träområdet under hösten! Men som alltid: Detta har också givit spinn-off i form av uppdrag såsom föreläsningar, medverkan i paneldebatter, debattledare mm. Glad och smickrad är jag också över att ha fått förtroendet att skriva de två ledare i tidningen Träinformation som ni finner i denna nyårshälsning.

Det gångna året har även inneburit fortsatt samarbete med Vägverket. Verkets amitiösa arkitekturårsaktiviteter har avslutats. Den utbildning för verkets projektledare i Vägarkitektur som jag tidigare utrett och planerat, ska omarbetas för genomförande för konsultsidan. Jag hade också det roliga uppdraget att planera och genomföra Vägverkets seminarium Stadsväg eller Vägstad i anslutning till utdelningen av Vackra Vägars Pris i november 2002.

Två studieresor har jag arrangerat till Köpenhamnsregionen – en med inriktning på vägfrågor en annan för KTH:s projekteringsledarutbildning. Studieresor är en viktig del av kompetensutvecklingen – om de är målinriktade och välplanerade. Och det är roligt att kunna använda – och bygga på – mitt danska kontaktnät och mina kunskaper om dansk planering och byggande genom denna typ av uppdrag.

Det löpande samarbetet med bl a ArkFort, Arkus, BFAB, BIN, EuroPan, Föreningen Svenskt Trä och Träinformation och har även under 2002 varit stimulerande och intressant. Det är viktigt, såväl professionellt som kollegialt, med dessa mer kontinuerliga kontakter i en i övrigt mycket "projektinriktad" verksamhet.

HWL Arkitekt AB

Åsögatan 122 • 116 24 Stockholm

Telefon 08-640 41 23 • Fax 08-640 64 31 • Mobil 070 - 571 36 29

e-post hanne@hwl.se